

Személynévkölcsönzés és adaptáció a régi magyar nyelvben*

1. A magyar közszóból alakult sajátosságjelölő (leíró) személynevek mellett tekintélyes számú külső forrásból átkerült referáló-azonosító funkcióval bíró jövevényszemélynév is szerves része a magyar személynévrendszernek a legkorábbi dokumentált időszaktól kezdődően. Írásomban ez utóbbi névtípus magyar névrendszerbe való integrálódásának körülményeit, nyelvi eszközeit és az átadó nyelvek eltéréseiből adódó specifikus típusokat tárgyalom. Vizsgálatom korpuszául az 1211-ben kelt Tihanyi összeírás személynevei szolgálnak. Az oklevélben mintegy 2000 személy nevét jegyezték le, amely a tekintélyes számú névanyag révén alkalmas lehet arra, hogy kellő mértékben reprezentálja a korai ómagyar korra jellemző adaptálódási metódusokat, így az alábbi vizsgálatok általánosabb tanulságokat is hordoznak.

Az egyes népek, népcsoportok nem elszigetelten élnek egymástól, hanem folyamatosan hatással vannak rájuk a velük érintkező más társadalmak és kultúrák is. Az érintkezés szükségszerű velejárója, hogy az nyelvi szinten is megjelenik, ezáltal pedig a kapcsolatba kerülő nyelvekben kisebb-nagyobb változások történnek a viszony intenzitásának mértékében. A módosulások a nyelv minden szintjén végbemehetnek, ily módon az érintkező nyelvek szókinccse is interakcióba kerül egymással, melynek hatására különböző lexémák kerülnek át egyik nyelvből a másikba. Minthogy pedig az átvétel — különböző mértékben bár, de — a szóalломány bármely részét érintheti, természetes jelenség, hogy tulajdonnevek (köztük személynevek) ugyancsak részesei lehetnek ennek a folyamatnak, s idegen nyelvi nevek egy másik nyelv névrendszerének is az elemeivé válnak.

A jövevényszemélynevek mint az integráció folyamatának eredményei, a kulturális érintkezések egyik legérzékenyebb kifejezői: a névátvétel ugyanis vagy intenzív népi-nyelvi érintkezés, vagy magasabb kulturális befolyás következményeképpen valósul meg. Mindez a magyar nyelv korai ómagyar kori életét figyelembe véve azt jelenti, hogy a más népekkel való együttélés hatására főként török, szláv és német eredetű, a keresztény kultúra térhódítása révén pedig latin-görög eredetű

* Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

jövevényelemek épültek be a magyar nyelvbe (lásd erről bővebben TÓTH V. 2016: 158–159).

2. A személynév-integráció során a személynévnek egy új névrendszerbe való beillesztése történik különféle módokon. A folyamatot több tényező is befolyásolhatja: többek között az átadó és az átvevő nyelv személynévrendszerének hasonlósága vagy éppen különbözősége, a kontaktus intenzitása és jellege.

A helynevektől eltérően a személynévek esetében szemantikai adaptációról nem beszélhetünk. Noha számos esetben előfordul, hogy az átadó nyelvben az adott személynév sajátosságjelölő, leíró jelleggel bír, a névnek ezt a tulajdonságát az átvevő nyelvet beszélők nem feltétlenül ismerték, számukra csupán referáló, azonosító szerepű lesz az átvett név. Hozzá kell azonban azt is tennünk, hogy a nyelvi kapcsolatok általában kölcsönös nyelvismeretet is jelentenek: ismerhetik az átvett név jelentését, de az nemigen bizonyítható, hogy például egy szláv személynévet a megfelelő közszói háttere alapján használnának fel névként. A személynévek magyar névrendszerbe való beillesztésének ezért főként fonetikai és morfológiai szintjeit lehet meghatározni, s az integrátumok saját névrendszerbe való beépítésének különböző fokozatait különböztethetjük meg.¹

2.1. Az integrációs skála egyik végpontjába azok a nevek tartoznak, amelyek az átvétel során semmilyen változáson nem mentek keresztül: a névforma tehát az átadó és az átvevő nyelvben megegyezik. Azonban még ez a látszólag egyszerűbb integrátumtípus is több problémát előhoz. Mindenekelőtt azt, hogy ez az azonosság minden kétséget kizáróan nem bizonyítható, hiszen az ómagyar kor beszélt nyelvi valóságáról csak kevés (közvetett) információval rendelkezünk, hiszen ehhez főként a ránk maradt írott forrásokból kaphatunk támpontokat. Mivel azonban a megállapításainkat az írásbeliségben rögzített nevek alapján tesszük, így formailag hiába egyezik meg teljesen két névalak, azoknál a kiejtésbeli eltérés lehetőségét nyilvánvalóan nem zárhatjuk ki. A Tihanyi összeírás személynévi adatait figyelembe véve az látszik, hogy a fentebb említett etimológiai rétegek mindegyikéhez kapcsolódóan idézhetünk változatlan formában meghonosodott jövevényt személynéveket: pl. lat. *David* > magy. *David*; ném. *Wolter* > magy. *Wolter*; szl. *Micola* ~ *Micula* > magy. *Micula* ~ *Micola*; tör. *Taj* > magy. *Taj* stb.

A korabeli oklevélírói norma sajátosságainak megfelelően a nevek egy része latinos formában tűnik fel a lejegyzésekben, így például az oklevél *Florianus*, *Jacobus*, *Laurencius* stb. névemlétségei is módosítás nélküli átvételnek tűnhetnek. Ezekben az esetekben erről azonban semmiképpen sincs szó, az efféle névformák mögött nagy valószínűséggel más előszóbeli névalakok rejlenek (vö. TÓTH V. 2016: 262–256).

¹ Az általam felvázolt tipológia kidolgozásához PÓCZOS RITA helynevekre kidolgozott integrációs rendszere szolgált mintául (2010: 143–147).

A Tihanyi összeírás bizonyos névalakjainak keletkezésével kapcsolatban emellett az adaptációs eljárások tekintetében többféle lehetőség is kínálkozik. Így például a szláv eredetű *Rada* vagy a német eredetű *Viga* személynevek változatlan formájú névátvételnél is tekinthetők, minthogy mindkét nyelvben megtalálhatóak ilyen alakban. Előzményükként az átadó nyelvek jó néhány (többnyire) összetett személyneve alapul szolgálhatott, vö. szl. *Radomer*, *Radomir*, *Radoš*, *Radoša*, *Radoslav* stb.; ném. *Wigand*, *Wigbold*, *Wigbert*, *Vigfrid*, *Wighard*, *Wigmar* stb. Ezek az előzménynevek ezért természetesen az 1211-ben keletkezett oklevél *Rada* és *Viga* neveinek kiindulópontjául is szolgálhattak, ezáltal pedig más névadaptációs csoportba is sorolhatók (lásd később).

2.2. A névadaptációs eljárások következő szintjére olyan neveket sorolhatunk, amelyek esetében az idegen nyelvi személynév az átvevő nyelv hangrendszeréhez igazodott. A nyelvek különbözőségéből adódó fonotaktikai, fonológiai, illetve fonetikai eltérések következtében többféle alvariánsát lehet kimutatni azoknak a módszereknek, amelyekkel a magyar hangrendszer jellegzetességeihez igazodtak a jövevényszemélynevek. Ezek az adaptációs stratégiák ráadásul akár egyazon nevet érintően is megjelenhetnek.

2.2.1. A magyar nyelv jellegzetes sajátja a magánhangzó-harmóniára való törekvés. Noha nyelvünk rendszerébe a tömegesen beáramló jövevényszavak révén egyre nagyobb számú vegyes hangrendű szó is beépült, jelezve a nyelvünk csökkent ellenállását az ilyen alakokkal szemben, az ómagyar korban (annak korai időszakában különösen) még egyáltalán nem szokatlan a személynévi átvételek között is a hangrendileg harmonikus alakok létrehozására irányuló tendencia jelentkezése. Főként a szláv és latin nevek beillesztése mutat ilyen irányú törekvéseket a vizsgált korpusz alapján: szl. *Matej* > magy. *Matoy*; szl. *Budimír* > magy. *Bodomer*; szl. *Vladimír* > magy. *Lodomer*; szl. *Blazej* > magy. *Bolosoy*; lat. *Dominicus* > magy. *Domuncus*; lat. *Martinus* > magy. *Martunus* stb.

2.2.2. A magyar nyelv ősi hangszerkezeti jellegéből adódóan — hogy tudniillik szókezdő helyzetben nem fordul elő egymás mellett két mássalhangzó — igyekezett megszüntetni a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokat azáltal, hogy a nyelvbe bekerülő ilyen formájú elemek torlódásait feloldotta. Ennek a személynevek kapcsán is — akár a közszavaknál — többféle megoldása lehetett. A közszavaknál megfigyelhető adaptációs stratégiák (ejtéskönnyítő magánhangzó, úgynevezett előtét hang alkalmazása, a $v \sim \beta$ vokalizációja, a bontóhang alkalmazása vagy a torlódó mássalhangzók közül az egyik elhagyása, vö. KESZLER 1969, NYÍRKOS 1993: 17, 26, 69, KENYHERCZ 2013: 195–204) közül az általam vizsgált személynévi átvételek között a bontóhanggal történő feloldás: szl. *Blazej* > magy. *Bolosoy* ~ *Bolosey*; lat. *Clemens*, *Clementinus* > magy. *Kelemen*; ném. *Grube* > magy. *Gurab*; ném. *Klett(e)* vagy lat. *Cletus*, *Clemens* stb. > magy. *Keled*; illetve az elízió érhető tetten: szl. *Vladislaus* > magy. *Ladizlaus*; szl. *Vladimír* > magy. *Lodomer*.

2.2.3. A kétnyíltszótagos tendencia az ómagyar kor jellegzetes, hangszerkezetet módosító változási folyamata, ami részben éppen a szó eleji mássalhangzó-torlódás megszüntetésére bekerülő inetimologikus magánhangzóknek köszönhetően, mintegy e folyamat reciprok folyamányaként tudott erőteljesen érvényesülni. Arról van szó, hogy az ómagyar korban több olyan idegen nyelvi elem kerülhetett a nyelvünkbe — részint a mássalhangzó-torlódások feloldásának következtében, de más módon is — amelyek a magyarban szokatlan fonotaktikai szerkezetet jelentettek, és ezt a nyelvhasználat igyekezett kiküszöbölni (NYÍRKOS 1993: 100–101, 109, KATONA 2020: 53, 135). A művellet során az olyan három vagy több szótagos szavakban, amelyekben két vagy több nyílt szótag követi egymást, a magánhangzó a második vagy egy további nyílt szótagból kiesik (E. ABÁFFY 2003: 333, KOROMPAY 2006: 346, KATONA 2020: 49). A jelenség az ómagyar kori jövevényszemélyneveket is érintette, s így a nevek adaptálódási folyamatához is hozzájárult. A Tihanyi összeírásban néhány latin etimonú név mellett főként a szlávból átvett neveknél figyelhetjük meg a jelenséget: szl. *Budimír* > magy. *Bodmer*; szl. *Budivoj* > magy. *Buduoy*; szl. *Kazimír* > magy. *Cazmer*; lat. *Nicolaus* > magy. *Miclous*. Azt, hogy ez a változás éppen a korai ómagyar kor ezen időszakában zajlik, jól mutatja az oklevélbeli adatok kettőssége: közöttük ugyanis a nyílt szótagos korábbi (előzmény) alakok és a hangzóhiányos (következmény)alakok éppúgy megtalálhatók. Ezt a variabilitást az oklevél fogalmazványi és hitelesített példányában előforduló, ugyanazon személyre vonatkozó eltérő lejegyzésű névemlétesek is jelzik, vö. „In villa Thurkh [...] joubagiones ecclesie [...] Vendug (Wendeg) cum filiis suis *Micolaus* (*Miclous*), *Matias*” (PRT. 10: 515).

2.3. Az idegen nyelvekből átvett nevek integrációjának tipikus módja a befogadó nyelv rendszeréhez való morfológiai alkalmazkodás. A névhasználat során az integrátum alaktani szerkezetének módosítására többféle művellet is adódott a névtest terjedelmének csökkentése, növelése, valamint ezek kombinációja által. Mindegyik eljárás jellegzetes adaptációs stratégiának számított a korai ómagyar korban.

2.3.1. A r e d u k c i ó során a kiinduló személynév névtestében csökkenés következik be, melynek mértéke különböző lehet.

A rövidítés érintheti csupán az átvett személynév végén található idegen formánsokat, melyek elhagyásával az új névalak a magyar névrendszerbe is jól beilleszkedett. Ennek tipikus esete az ómagyar korban a latin *-us*, *-ius* végződés elhagyása, vö. lat. *Stephanus* > magy. *Stephan*; lat. *Sebastianus* > magy. *Sebastian*; lat. *Gregorius* > magy. *Gregor*; lat. *Egidius* > magy. *Egid* stb., de szláv névformánsok elmaradására is találunk néhány példát, vö. szl. *Strobis* > magy. *Strab*; szl. *Sicula* > magy. *Sycu*; szl. *Micula* > magy. *Micu* (ez utóbbi esetében a latin *Nicolaus* személynévből való közvetlen alakulásmód is elképzelhető). Ehhez ugyanakkor egy további megjegyzést is tennünk kell. Az írott források tanúsága

szerint az idegen formánsokat tartalmazó neveket eredeti formájukban is gyakran rögzítették, melynek a különböző eredetű nevek esetében más-más indítéka lehetett. Míg a latin eredetű személynevek kulturális indíttatásra honosodtak meg nyelvünkben, aminek az egyik következménye az volt, hogy ezek a nevek szinte kötelező érvénnyel latinos alakban szerepeltek a latin nyelvű okleveles forrásokban, addig a szláv (vagy más beszélt) nyelvi rétegből származó személyneveink többnyire közvetlen, életvitelszerű érintkezésből adódóan váltak névrendszerünk részévé. Ebből pedig az is következhet, hogy a szláv képzőt megtartó személynévi alakok — szemben a latinnal — sok esetben valós használatú alakok, nem pedig csak írott formában létező elemek lehettek a magyarban, mivel a szoros kontaktus hatására korábban ismeretlen formák válhattak természetessé a névhasználók számára, vö. *Milost, Radista* stb.

Részben ehhez a gondolathoz kapcsolódva tehetünk említést a redukció azon típusáról, amelynek során egy névrésznvi elem marad el a magyar névrendszerbe kerülés során. Noha már legelső nyelvemlékeink is azt mutatják, hogy a magyar névrendszertől nem voltak idegenek az összetétellel keletkezett személynevek (vö. ZELLIGER 1991: 536–539) — lásd például a Tihanyi összeírás *Jólegény (Jouleguin), Mavagy (Mauogy), Nemvagy (Nemuogy)* stb. említéseit —, mégis azt látjuk, hogy a több lexikális elemből álló (jellegéből adódóan többnyire szláv vagy német eredetű) jövevényszemélyneveknél igen gyakran az összetételi tag határánál következik be a redukció. Ilyen esetekben morfológiai adaptáció történik, és egy névrésznvi elemet elvesztenek ezek a nevek, a megmaradt névrészhez aztán legtöbbször még magyar képzőelem is társul, vö. szl. *D(e)ržimir; D(e)ržislav* stb. > magy. *Dersi*; szl. *Radomer, Radomir, Radoslav, Radovan* stb. > magy. *Rada*; szl. *Borislav, Borivoj* stb. > magy. *Borid*; szl. *Bogumir, Bogomer, Bogoslav* stb. > magy. *Baga*; ném. *Amanfrid, Amanold, Amanulf* stb. > magy. *Aman*; ném. *Berthold, Bertolf, Bertram, Bertfried* stb. > magy. *Bertu*; ném. *Heimrich* > magy. *Heim*; ném. *Hederich* > magy. *Hede* stb. Mivel a népi érintkezésből adódóan bizonyos mértékű kétnyelvű állapot nyilvánvalóan fennállhatott a beszélők körében az átvétel helyén és idején, így a nevet újonnan használók számára a névrészek szemantikai tartalma is akár ismert lehetett. De pusztán arról is szó lehet, hogy a jó néhány hasonló (*slav, mir, voj* stb.) utótagú személynév alapján a névkompetenciájuk és a felismert sémák alapján rövidítették az összetett neveket az előtagjukra. Akár az előbbi, akár az utóbbi folyamat történt is meg, az átadó nyelvek sajátosságjelölő nevei ebbéli szerepüket idővel elvesztve az átvevő nyelvben már csak referáló funkciót töltenek be (vö. HOFFMANN 2008: 13, TÓTH V. 2016: 158).

Bonyolítja a helyzetet továbbá az is, hogy ezek az előtagra rövidült formák rendszerint az átadó nyelvekben is fellelhetők; vö. szl. *Bog, Bogo*, szl. *Derš*, szl. *Rad, Rada*, ném. *Hede* női név, ném. *Heim*, ném. *Berht*, ném. régi *Aman* stb., vagyis a közvetlen névátvétel lehetőségét sem lehet kizárnunk.

Mindezek mellett még egy körülményt fontos mérlegelnünk. A személynévtörténeti szakirodalomban teljesen általános az, hogy a személynév-rövidítéseket a rövidült személynévtő szótagszáma és végződésének jellege alapján osztályozzák (BENKŐ 1950a: 230–233, később lásd RÁCZ E. 1966; HAJDÚ 1974: 46–60, 2003: 639–648). Ily módon pedig a szakemberek arra mutattak rá, hogy e névalakító eljárás során az alapul szolgáló név egy- vagy kétszótagos, nyílt (*Paulus* > *Pou*; *Benedictus* > *Bene*) vagy zárt (*Domoncus* > *Dom*; *Bartolomeus* > *Bortol*) szótagossá módosul.

A Tihanyi összeírásban egytagú nyílt rövidülésre mindössze egyetlen bizonytalan példa utal, vö. *Rou* (PRT. 10: 510), mely esetleg valamely hasonló kezdetű jövevéynévből (pl. *Robertus*, *Rodolphus*, *Rolandus*, *Ronaldus*) alakult.

Kéttagú zárt rövidülésekre csak a latin *-us* végződés elhagyásával alakult magyar alakokat (pl. *Stephanus* > *Stephan*; *Gregorius* > *Gregor* stb.) találtam a vizsgált oklevélben.

A névrövidítések túlnyomó részét, más 12–13. századi forrásokhoz hasonlóan, az 1211-ben kelt oklevélben is az egytagú zárt rövidítések teszik ki, vö. lat. *Christianus*, *Christoforus*, *Crisius*, *Crispinus* > magy. *Chris*; lat. *Dominicus* (magy. *Domokos*, *Dominik*) vagy *Damianus* (magy. *Domján*) > magy. *Dom*; lat. *Jacobus* (magy. *Jakab*, *Jákob*) > magy. *Jac*; lat. *Zacharias* (magy. *Zakariás*) > magy. *Zah*; ném. *Heimrich* > magy. *Heim* ~ *Heym*; szl. *Budimir*, *Budislav*, *Budivoj* > magy. *Bod* stb. Az ilyen névalakok keletkezéstörténeti hátterének meghatározása nem egyszerű. Az egyetlen szótagra rövidült, leggyakrabban mindössze 3-4 hangból álló névtest gyakran több előzménynév lehetőségét is felveti, így a véletlenszerű egybeesések miatt az ilyen alakok kialakulásának történetével kapcsolatban mindig eleve több eshetőséget célszerű mérlegelnünk.

A vizsgált oklevélben kéttagú nyílt rövidítéseket is nagy számban találunk, vö. lat. *Antaleus* vagy *Antonius* > magy. *Anta*; lat. *Benedictus* (magy. *Benedek*) > magy. *Bene*; lat. *Lucas* (magy. *Lukács*) > magy. *Luca*; lat. *Bartholomeus* > magy. *Borta*; lat. *Demetrius* (magy. *Demeter*) > magy. *Deme*; ném. *Hedericus* > magy. *Hede*; lat./magy. *Salamon* > magy. *Sala*; szl. *Radoslav*, *Radomir*, *Radovan* > magy. *Rada*; szl. *Držimir*, *Deržislav* > magy. *Dersi* stb. Ezek a példák jól szemléltetik, hogy az eddig tárgyaltakon túl további problémák is felmerülhetnek az adaptációs folyamatok felderítésekor. A kétszótagú nyílt végű alakok igen gyakran végződtek *-a/-e* hangzókra, amelyek egybeesnek az ómagyar korban rendkívül produktív *-a/-e* személynévképzővel (SZEGFÜ 1991: 251), így e nevek kialakulásának ügyében lehetetlen állást foglalni a névrövidítés, illetve a rövidülés és képzés együttes alkalmazásának kérdésében. Ez pedig már át is vezet minket a morfológiai adaptáció másik tipikus eljárásához, a jövevénynevek magyar képzőkkel való kiegészítésének kérdésköréhez.

2.3.2. A s z e m é l y n é v k é p z é s mindig is jelentős szerepet játszott abban, hogy a már meglévő személynévállomány újabb elemekkel bővüljön. Mivel a belső keletkezésű nevek jellegzetes morfológiai tulajdonsága volt a korai ómagyar korban, hogy gyakran viseltek képzőt, ez az alakszerkezeti sajátosságuk természetszerűen hatást gyakorolt a más nyelvből érkező személynevekre is. A jövevényneveken megjelenő képzők egyik elsődleges funkciója tehát az lehetett, hogy hozzájáruljon az átvett neveknek a magyar névrendszerbe történő adaptálódásához. Ehhez az alapfunkcióhoz aztán olykor akár többlet — becéző, kedveskedő, tehát affektív — szerep is társulhatott (vö. TÓTH V. 2016: 247–248, SZEGFÜ 1991: 250), ezt azonban a korabeli forrásokban szereplő személynévi adatok alapján többnyire nincs módunk megragadni (vö. MOZGA 2023: 586).

A korai ómagyar korban az egyelemű képzők közül személynévképzőként az *-a/-e*, *-d* (~ *-t*), *-k*, *-n* ~ *-ny*, *-ó/-ő*, *-r*, *-s*, *-cs*, a képzőbokok közül pedig a *-csa/-cse*, *-sa/-se*, *ta/-te*, *-kó/-kő*, *-csó/-cső*, *-ócs/-őcs*, *-ók/-ők* produktivitása volt jellemző (SZEGFÜ 1991: 251–253). Míg a belső keletkezésű személynevek esetében a kiinduló magyar nyelvi elem teljes alakjához járult a képző, addig a más nyelvből átkerült személyneveknél a kapcsolódás eltérő módon realizálódott. Előfordult ugyan olykor, hogy a jövevénynév esetében is a teljes alakhoz járult a képző, főként a rövid, 1-2 szótagból álló személyneveknél; vö. ném. *Scato* > magy. *Satad*; szl. *Borut* > magy. *Borutcu*; szl. *Ček* > magy. *Cheke*, *Chekud*, *Chekes*, *Chekeu*; tör. *Bay* > magy. *Boyad*; tör. *Menkü* > magy. *Mencud* stb. Az ilyen típusú névképzés a jövevénynevek esetében azonban — amellet, hogy csak nagyon ritkán találunk rá egyáltalán példát — többnyire nem igazolható minden kétséget kizáróan.

A jövevénynevek körében ezzel szemben kimagaslóan nagy a rövidített személynévi töből való névképzés aránya. Az átvett név megrövidítése ugyanis gyakran járt együtt magyar képző hozzákapcsolódásával is. Egy-egy rövidült névszégmens továbbképzése kapcsán gyakorta előfordult, hogy — különösen a korban legnépszerűbb nevekből származóknál — a magyar formánsok közül több is megjelent rajtuk, ezáltal pedig egyes jövevényneveknek kiterjedt származéknév-hálózata alakult ki a magyarban. Így például a rövidült *Ben-* (< latin *Benedictus* vagy *Beniamin*) névformából alakult *Bencs*, *Bencse*, *Bencső*, *Bene*, *Bense* olvasatú neveket találunk a Tihanyi összeírásban, melyet számos más képzős névforma egészít ki az Árpád-korból, vö. *Bena*, *Benes*, *Benese*, *Benis*, *Benus*, *Bensa*, *Bencsa*, *Benk*, *Benek*, *Benke*, *Benka*, *Bend*, *Bende*, *Bendu*, *Bened*, *Benud*, *Benedi*, *Beneta*, *Benete* stb., vagy említhetjük a latin *Petrus* személynevet is, melynek több mint harminc (*Petr-* és *Pet-* töből alakult) különböző származékát tudjuk dokumentálni FEHÉRTÓI KATALIN névtárában (ÁSz., vö. TÓTH V. 2016: 252–256).

A nevek keletkezéstörténetének feltárása a képzők felől nézve sem egyszerű. Az egymással korreláló nyelvek közötti morfémaazonosság például nagyban megnehezíti egy-egy név történetének pontos feltárását. A magyarban leggyakrabban az *-us* végződésű nevek kapcsán jelentkezik ez a probléma, ugyanis az ilyen névvégeken

a magyar *-(u)s*, szláv *-uš* vagy a latin *-us* egyaránt azonosítható, ezáltal pedig az ilyen neveknél a magyarban alakult képzés lehetősége mellett a változatlan alakban történő névkölcsönzéssel vagy a latinizálással (a referáló nevek latin alakban történő okleveles rögzítésével) is számolni kell. A nyelvek közötti kapcsolat, úgy vélem, annak a feltételezését is megengedi, hogy egy-egy ómagyar korban használt név többféle módon is létrejöhetett. Így nem zárható ki, hogy ugyanaz a névalak egyes névközösségekben szláv — vagy más nyelvi — névátvétel útján honosodott meg, míg másutt más nevek analógiájára magyar névalkotó eljárás során realizálódott, majd a nevek terjedése, referáló névként való rögzülése ezt a keletkezéstörténeti többirányúságot elhomályosította (vö. MOZGA 2023: 587).

2.4. Az adaptációs folyamatok legkomplexebb típusába azok a nevek tartoznak, amelyek a befogadó nyelv hangrendszeréhez és névrendszeréhez is alkalmazkodtak, vagyis mind hangtani, mind pedig morfológiai átalakuláson átmentek az integráció során. Ezekben az esetekben az átvett név rövidítése nagyon gyakran bekövetkezik, mellyel párhuzamosan a nyelvünk hangrendszeréhez való igazodás változatos formákban jelenik meg, vö. pl. lat. *Laurentius* > magy. *Leus*; lat. *Clementinus* > magy. *Kelemen*; lat. *Josephus* > magy. *Isip* stb.

3. A nyelvek érintkezéséből fakadó szükségszerű kölcsönhatás nyelvi univerzálénak számít. Az átvevő nyelv és a nyelvhasználó közösség a rendszerébe kerülő idegen elemek fogadására és beépítésére különböző nyelvi stratégiákat alkalmaz. Ezek az adaptációs eljárások a személyneveket illetően is eltérő intenzitással és más-más nyelvi szinteken realizálódhatnak. Az átadó-átvevő nyelv hang- és morfológiai rendszeréből adódó különbségek vagy éppen hasonlóságok, valamint a kontaktus erőssége és jellege e műveletek határfokát természetszerűen meghatározzák. Így fordulhat elő az, hogy az átvevő nyelv névadási normáihoz való igazodás során, a különböző nyelvi rétegekből érkező nevek beillesztésekor bizonyos eszközök túlsúlyba kerülhetnek, míg másokat az adott nyelv integrátumaival kapcsolatban egyáltalán nem alkalmaz a befogadó nyelv (jó példa erre, hogy míg a latin, a szláv és a német jövevénynevek esetében a név eleji mássalhangzó-torlódás feloldása gyakran kimutatható a forrásokból, addig a török jövevényneveknél efféle adaptálódási eljárásról nem beszélhetünk a nyelv jellegéből adódóan).

Végezetül pedig azt is fontos mérlegelnünk, hogy egy név betagozódásakor több névalkotási minta is a névhasználók rendelkezésére állhat, melyek az egymásra gyakorolt hatásukkal tovább fokozhatják egy-egy adott névtípus elterjedését.

Irodalom

- E. ABÁFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 106–128, 301–351, 596–609.
- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
- BENKŐ LORÁND 1950. Árpád-kori személynevek. *Magyar Nyelvőr* 74: 18–23.

- HAJDÚ MIHÁLY 1974. *Magyar becézőnevek (1770–1970)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.
- KATONA CSILLA 2020. *Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 51. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KESZLER BORBÁLA 1969. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban*. Nyelvtudományi Értekezések 63. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOROMPAY KLÁRA 2006. Az ómagyar kor. In: KIEFER FERENC főszerk., *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 335–364.
- MOZGA EVELIN 2023. Alapnév és származéknév összefüggései a Tihanyi összeírás személyneveiben. *Magyar Nyelvjárások* 61: 583–595.
- NYIRKOS ISTVÁN 1993. *Az inetimológikus magánhangzók a magyarban*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- PÓCZOS RITA 2010. *Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC szerk., *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–II*. Budapest, Stephaneum, 1912–1916.
- RÁCZ ENDRE 1966. A névrövidítéses becézés újabb előfordulásairól. *Magyar Nyelv* 62: 408–420.
- SZEGFÜ MÁRIA 1991. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND szerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 188–255.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 38. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- ZELLIGER ERZSÉBET 1991. Szóösszetétellel keletkezett tulajdonnevek. In: BENKŐ LORÁND szerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 536–552.

Name Borrowing and Adaptation in Old Hungarian

In the earliest period of the Hungarian language, the personal name system consisted of two main components: names derived from common Hungarian nouns and personal names of foreign origin. In this study, I will examine the processes through which foreign names were integrated into Hungarian, the linguistic mechanisms employed for their adaptation, and the specific types of name modification that arose due to differences between the transferring languages.

The adaptation of borrowed names into the Hungarian naming system can be analyzed at both phonetic and morphological levels. By exploring the degrees and variations of these processes, I will outline the distinct stages of name adaptation and the diverse linguistic strategies employed by the receiving language and its speakers to incorporate foreign elements. Furthermore, the analysis will demonstrate that the effectiveness of adaptation depends significantly on the phonetic and morphological similarities or differences between the transferring and receiving languages, as well as the strength and nature of language contact.